

СЕКЦІЯ 12 ПРОСТОРИ ПАМ'ЯТІ

Шептицька Богдана

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВІКТОРІАНСЬКА ДОБА В РОМАНІ Ш. БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЕЙР»

Ключові слова: Вікторіанська доба, релігія, Джейн Ейр, становище жінки.

Keywords: Victorian culturally-marked signs, religion, Jane Eyre, position of women.

Вікторіанська доба (1837–1901 рр.) в історії Великобританії відома не лише політичними успіхами, економічним добробутом, а й змінами в культурі та побуті. Відображення вікторіанської моралі, етикету та мовленнєвих особливостей у літературі того часу неодноразово ставали предметом наукового дослідження культурологів та лінгвістів. Літературні твори Вікторіанської доби є важливим джерелом і для істориків. Через це науковий інтерес становить вивчення побуту, суспільства, історичних подій Вікторіанської епохи в літературних творах того часу.

Мета роботи – вивчення представлення Вікторіанської доби на прикладі роману Ш. Бронте «Джейн Ейр».

Роман «Джейн Ейр», написаний у 1847 р., мав винятковий успіх і приніс письменниці славу. За жанром це соціально-психологічний роман, написаний у синтетичній манері, що поєднує реалістичні, сентименталістські та романтичні елементи поетики. У центрі твору – романтичний характер у конкретних і характерних для Вікторіанської Англії соціокультурних обставинах [1, 91].

Надзвичайно яскраво в романі представлені побут, суспільство Вікторіанської доби. Особливої уваги заслуговує відображення особливостей життя і становища жінки у суспільстві та її стосунки з чоловіками в романі. Збереження гендерної асиметрії в соціальній, духовній, політичних сферах було надзвичайно показовим для Вікторіанської Англії. У її патріархальному суспільстві жінка традиційно уявлялась лише як похідна від чоловіка: відповідно до концепції про природну ієрархію статей, у суспільстві набував широкого розповсюдження стереотип про те, що чоловікам властиві розум і соціальна активність, а жінка сприймалася як істота ірраціонального складу, пасивна та здатна здебільшого лише для ведення домашнього господарства. До жінки було прийнято ставитися поборливо, вибачаючи їй слабкості та недоліки [2, 169–170].

У романі Ш. Бронте широко представлено «народний» пласт жіночих персонажів, які відтворюють суспільний контекст і реальну сутність речей у вікторіанському соціумі: гувернантки, вчительки та учениці школи Брокльхерста, служниці, няньки й домоправительки. Представниці різних суспільних верств, другорядні жіночі персонажі є тим соціальним фундаментом, на прикладі якого зображено процес формування й розвитку образу Джейн Ейр, вплив на нього життєвих обставин і морально-етичних засад суспільства. Авторка створює свій «новий тип» героїні, освіченої представниці середнього класу, для якої духовні пріори-

тети є основними. «Нова жінка» в романах Ш. Бронте заявляє про свої права й здатна сама обирати свій шлях у житті, працюю здобуваючи щастя [3, 28]. Ш. Бронте акцентує на проблемах жіночої реалізації у соціумі, заміжжі, здатності героїнь-жінок осмислювати себе та власну цінність [2, 170]. Її героїні сильні, вольові, здатні відстояти власні погляди й права на гендерну рівність, почуття, думки й громадську діяльність [6, 26].

Хоча акцент у романі Ш. Бронте зосереджений більше на жіночих образах, у тексті зустрічаються поняття «джентльмен» і нетипове словосполучення: «a gentleman's gentleman», правильний відповідник до якого – «камердинери». Камердинери служили тільки у заможних британців – джентльменів, і стояли на щабель вище за просту челядь. В обов'язки камердинера входило управління та догляд за всіма справами господаря, поряд із яким він мав знаходитися постійно. Камердинер – це людина, цілком і повністю віддана англійському джентльменові.

Для читача тої епохи цілком зрозумілим було, чому дядечко Джейн Ейр постійно жив на Мадейрі. За часів правління королеви Вікторії і аж до Другої світової війни у свідомості британців були чітко визначені зв'язки між розкиданими по всьому світу колоніями Британської Імперії та їхнім власним життям. Не менш важливу роль у романі відіграють назви транспортних засобів, адже кожен вікторіанський екіпаж не лише виглядав по-своєму, а й вказував на приналежність власника до певного прошарку суспільства [5, 134, 205; 4, 161].

Значне місце в житті персонажів займає релігія, роман насичений молитвами, роздумами на духовні теми, християнською дидактикою, біблійною метафорою та прямими цитатами зі Святого Письма або алюзіями. Зокрема Джейн, як віруюча людина, всі свої вчинки виважує з позицій християнської моралі та віри у справедливий розсуд вищої сили. На вищу справедливість сподівається і Рочестер, який, усе-таки свідомо йде на порушення земних церковних догматів шлюбу. Герой сам характеризує своє становище – «між ангелом та дияволом». Пристрасть керує його вчинками та спрямовує в бік диявола. Але всі події його подальшого життя переконують Рочестера у силі божественного «правосуддя», а також у «мудрості й милосерді бога» [6, 73].

Одним з найбільш знакових елементів художньої системи Бронте є архетип Бога. Запитання «Що таке Бог?» задає десятирічна Джейн у Ловуді, звертаючись до трохи старшої своєї подружки Елен Бернс, яка любить Бога і цілковито покладається на нього у житті. Елен наставляє бунтівну Джейн читати Новий завіт і взяти слова Христа собі за правило, а вчинки за взірєць. Глибоко віруюча людина, донька пастора, Ш. Бронте не могла не надати своїй героїні віру в вищий сенс буття [6, 74]. Водночас позиція авторки така: справжня віра в Бога, справжня моральність і людяність не мають нічого спільного з ортодоксальністю і фанатизмом представників церкви, які прагнуть поєднати віру з державністю заради отримання влади над світом [1, 94].

Важливо також прослідкувати, як Бронте демонструє в романі через зміни у стосунках Джейн з Едвардом мовленнєвий етикет. Так, Рочестер під час освідчення застосовує маркер зсуву у відносинах, який відтворюється за допомогою «ти», а Джейн продовжує називати його «сер», що рівнозначне звертанням на «ви». Далі Джейн уникає говорити Рочестеру «ти», оскільки для неї значно складніше

переступити стосункові умовності, пов'язані з різницею у віці і соціальному становищі. Коли пізніше героїня використовує звернення «ти», це інтимний момент зближення Едварда та Джейн.

У вікторіанському суспільстві соціальні конотації звертань були дуже стійкими і набули статусу культурно-маркованих знаків. Типовим прикладом статусних та рольових моделей вікторіанців є звертання «Master», яке могло вживатися як з іменем (на відміну від Mister), так і з прізвиськом. «Master» – це застарілий титул, який застосовувався під час звертання до молодих паничів. Так, читач роману розуміє, що двоюрідний брат Джейн Ейр, Джон Рід, своєю вимогою звертатися до нього тільки «Master Reed» принижує Джейн, опускаючи її соціальний статус до рівня служниці.

Окрему увагу варто приділити опису одягу та тканин у романі, що дає змогу краще уявити моду Вікторіанської доби. Так, Бронте згадує популярну для того часу тканину «muslin» – дуже тонку й делікатну бавовняну тканину, яка йшла на пошив легких суконь, кашемір та шовк. У романі неодноразово зустрічається опис верхнього одягу, а саме широкої накидки без рукавів для жінок з капюшоном, та характерні для того часу капелюхи, перчатки, хустки для жінок і чоловіків тощо.

У творі також зустрічається опис вікторіанських помешкань, зокрема цікавими є так звані «window seats» – скрині у еркерному вікні. Відкидна кришка слугувала сидінням, зручним для людини, що читає: природне світло падало на книгу, а людина сиділа спиною до вікна. Заслонами можна було ізолюватися від усїєї кімнати. Цілком природно, що Джен, зацькована своїми родичами Рідами, часто шукала усамітнення саме у «window seat» [5, 67, 70, 89, 105, 107, 146; 4, 107].

Отже, роман Ш. Бронте «Джейн Ейр» може виступати історичним джерелом, який дає уявлення про суспільство, побут, моду англійського суспільства Вікторіанської доби. Роман став революційним для свого часу, адже Шарлотта Бронте, розуміючи вади проголошених принципів своєї епохи, торкнулась питань справжньої віри, свободи особистості, долі та ролі жінок.

Джерела та література

1. Англійська література вікторіанської епохи. Курс лекцій: навчальний посібник. Київ, 2016. 168 с.
2. Берко К. Г. Становище жінки у вікторіанському суспільстві за романами Шарлотти Бронте. *Україна у світовому історичному просторі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 20 квітня 2018 р. Маріуполь: МДУ, 2018. С. 169–171.
3. Бесараб О. Жіночі образи творів Ш. Бронте: типологічний аспект. *Journal «Ukrainian sense»*. 2021. № 1. С. 22–33.
4. Бронте Ш. Джен Ейр: роман / пер. з англ. П. Соколовського. Київ: Дніпро, 1987. 458 с.
5. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі: монографія. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. 194 с.
6. Повісок Є. Релігія як основа світогляду людини в англійській романістиці XIX століття. *Мови та літератури у полікультурному суспільстві*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 листопада 2014 р.). Маріуполь: МДУ, 2014. Частина 1. С. 73–75.